

EL MONESTIR DE SANT PERE DE RODA

Por JUAN SUBIAS GALTER

EL MONESTIR DE SANT PERE DE RODA

*El Papa Bonifaç, en barca airosa
el cap del Príncep dels Apòstols posa.*

*L'empeny amb ma amorosa,
La mar, vers on comença el Pirineu...*

VERDAGUER

És esmentada la casa monàstica l'any 880. En aquesta data és un priorat, en el comtat de Peralada. Es diu que en els seus inicis fou dependent d'una altra casa religiosa, la de Banyoles. Villanueva cita una donació feta al monestir, l'any 902, i refereix les vegades que el troba esmentat, assegurant, de passada, que l'any 943 «ja era molt antic». D'altres han opinat que la cella inicial pertanyent al segle ix, era la conseqüència d'un refugi d'algun anacoreta anterior, i han afirmat que aquesta forma naixent de la que després fou gran construcció, donà peu a les sorolloses qüestions que, en el decurs del segle x, sostingueren els monjos de Sant Pere de Roda i els de Banyoles. Així mateix algú ha pretès que l'any 943 ha d'ésser considerat com el punt de partida de la independència del monestir, i com a data de la seva veritable elevació a la categoria i qualitat de monestir de l'Ordre Benedictina, regit per un abat propi i sotmés a la Seu de Roma; «car tots aquests extrems es desprenen del precepte donat a la susdita data per l'emperador de França, Lluís el Transmarí».

* * *

Un primer personatge entra en escena, el nom del qual, per testimoni epigràfic, apareix íntimament unit amb la reconstrucció del monestir primitiu. És Tassi, la gran figura de noble nissaga. Són coneguts els seus esforços com a constructor i les seves activitats com a protector de Sant Pere de Roda. Consta que ell fou qui anà a «Lleó de França», i que féu avinent a Lluís Transmarí l'existència del plet i la pugna entre els monjos, aspirants uns i altres a la pretesa hegemonia damunt el monestir empordanès. A ell es degué la confirmació a favor dels de Sant Pere de tots aquells de què gaudia la primitiva fundació. Obtingué, a

més, una disposició segons la qual era privat a tota persona eclesiàstica, jutge, comte o baró, d'interferir-se en qualsevulla cosa que fos pròpia del convent, o determinés una minva dels seus béns o privilegis.

Després d'haver reeixit en aquest aspecte de la seva comesa, portà a bon fi la reconstrucció material de la Casa monàstica, a la qual llegà tots els seus béns; professà com a monjo de la pròpia Casa, i en ella fou sepultat. Abans del seu traspàs havia encaminat vers la vida religiosa el seu fill Hildesind, el qual arribà a regir el monestir.

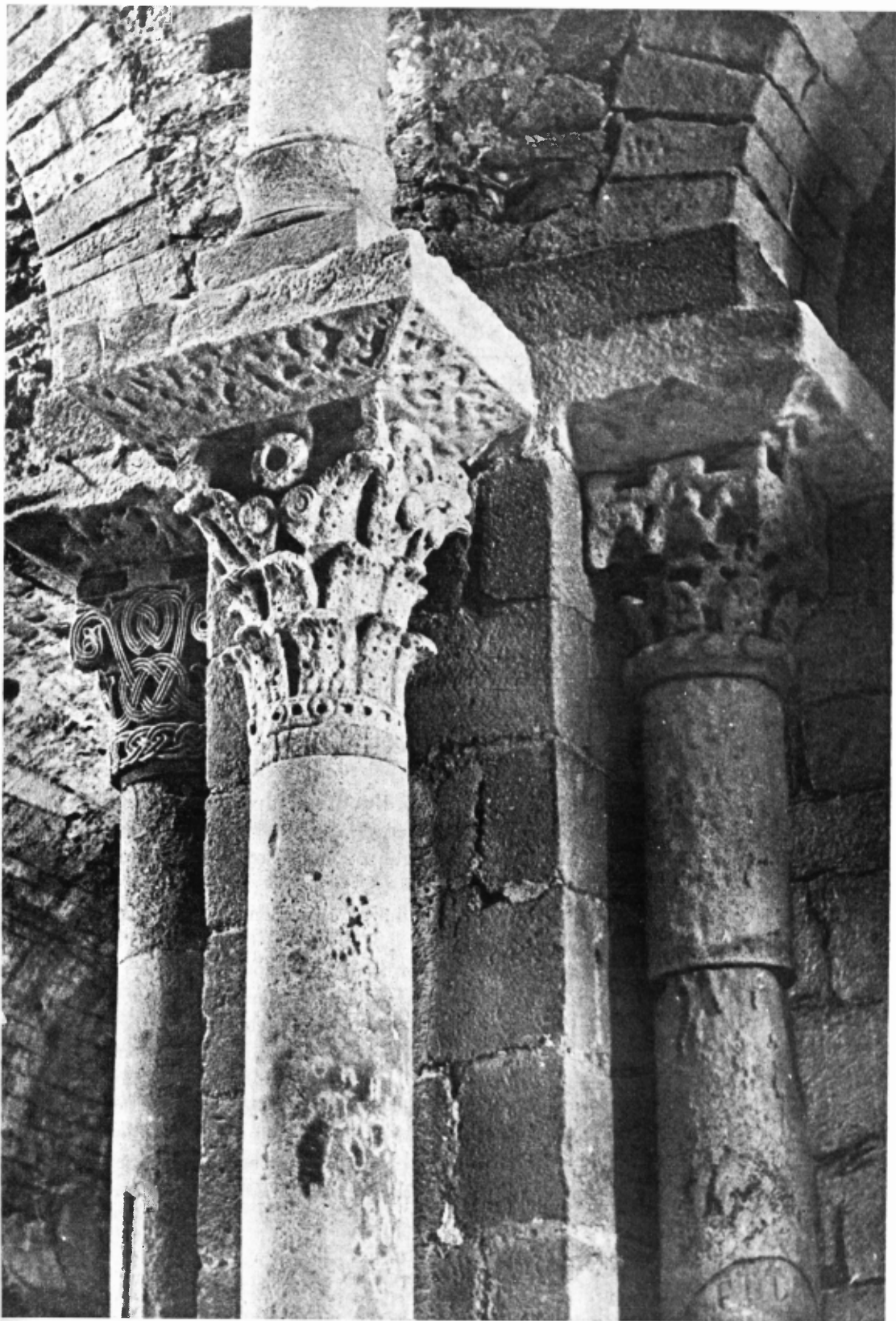
La mort de Tassi, rectament interpretada la seva làpida, fixa per al traspàs l'any 958; 64 anys abans de la data en què el monestir en ço que fa referència al seu temple, fos consagrat.

* * *

En altre lloc s'ha fet constar com ha perdurat una versió en què l'abat Pere es plany davant del Sant Pare de les devastacions i conculcacions que han perpetrat contra la santa casa «homes iniquis», fins l'extrem de no voler concórrer a la festa solemnia de la consagració, llevat de les honorables excepcions dels següents personatges: Oliba, en primer i destacat lloc, bisbe d'Ausona; Wifred, bisbe de Narbona, la Seu primada; Esteve, «Aptense», i Esteve «Agarense», els quals, amb els consentiments dels comtes Huc, Wifred, Guillem i la comtessa Ermesindis, foren retransmissors de l'excomunió papal. Planys i lamentacions alternen amb les afirmacions de drets del cenobi en la consagració de la «nova església de Sant Pere de Roda».

El antics tractadistes han ponderat la gran importància que tingué la Casa i la força de la institució en sí. Pujades demostra haver penetrat dintre el clos de la reserva monàstica, cosa explicable per tenir-hi un fill monjo. En referir-se a l'arxiu i a un llibre gran de pergami, no deixa de manifestar que «tiene muchas escrituras», en el contingut de les quals confiava per esclarir la història de Catalunya; Villanueva considera les devastacions sofertes per mar i terra, a més dels incendis, ruïnes i altres calamitats generals. Enumera els títols de propietat, des de la meitat del segle IX, els quals, diu, són en gran abundància a partir de la meitat del segle X. Ens parla de la biblioteca, tan celebrada, de la qual diu no en queda res. Consigna amb vaguetat l'existència, a París, de la Bíblia de Noailles, i afirma que la resta fou consumida per les guerres, particularment la darrera de 1793.

Mencions erudites reporten costums, festes i fins l'itinerari dels romers dins el clos monacal i l'església.

Capitells i basa, de la nau central, de l'Església

La que avui és una imposant ruïna, ha estat objecte de diferents estudis, filiacions i cronologies, quan no oposades, contradictòries. Avui ha estat ofert al món «un art trascendental, arcaic», fins pocs anys endarrera desconegut i menyspreat». Hom considera ben manifesta l'existència d'una cultura carolíngia, intensa en grau extraordinari, a la Catalunya vella, no cenyida sols a Ripoll, i a la gran figura abacial, també relacionada amb Sant Pere de Roda. A més de la connexió decorativa amb la cort dels califes, hom pondera la trascendental missió de Gerbert, el que fou Papa, transmissor a Europa de la cultura que en el segle x havia vingut a cercar ací. Es pondera la importància de la fàbrica arquitectònica empordanesa, per bé que oblidant sovint les meravelles de la seva plàstica, havent estat objecte d'una fluctuant fixació la seva data i d'una indecisa puntualització la seva filiació estilística.

Els que consideraven el nostre monument com propi del segle xii, addueïen la complexitat de la planta i la presència de columnes; els que volien assignar-lo a època i cultura carolíngia, donaven com a base de llur argumentació la singularitat de l'estil, l'epitafi del seu constructor, el fet del seu aparellat en espina de peix, els grans carreus que apareixen, a més dels basaments, en tota la fàbrica primitiva, les anomenades «bases califals», mants elements decoratius i fins aquelles mateixes columnes i estructures, per estimar-les amb altres elements constructius propis d'un període més impregnat de classicisme que el nostre ple «segon romànic».

S'ha fet notar la presència al nord de Catalunya d'un cert nombre de peces i d'elements arqueològics, en els que és visible un reflexe del moviment artístic meridional del segle x. Hom fa referència, d'una manera fonamental, a les bases.

Algunes d'elles, així com les columnes corresponents, foren estudiades en el claustre ripollès; una tan sols, pertany a Cuixà. Sant Pere de Roda n'ofereix un conjunt extraordinari. Els tipus d'aquestes bases presenten unes característiques ben definides i datades en l'art meridional. És un nou tipus, integrat pels mateixos elements tradicionals del classicisme, per bé que alterades notablement llurs proporcions, fins l'extrem d'aconseguir una modalitat inconfusible amb la primitiva àtica. És evident la relació d'estil i tècnica entre les bases de Ripoll i de Sant Pere de Roda, ço que estableix un nou punt de contacte entre les dues cases monàstiques, així com bases i capitells relacionen l'art del segle x, imperant a les gran mansions monàstiques de la Catalunya vella, amb el de l'Andalus.

L'obrador, en el qual foren percebudes, acceptades i transformades aquells influències musulmanes, no ha estat localitzat dins el nostre vessant pirenaic; caldrà pensar en els obrados galics, dels quals eixiren les meses d'altar. No és de creure que tingui aquest origen una altra modalitat tècnica, l'anomenada *talla de bisell*, de tan intensa floració visigòtica, que prepondera a Sant Pere de Roda, intensament usada a l'època califal, i caiguda en desús ans de mitja centúria onzena.

Altres elements permeten pensar en arcaïsmes. Són aquests considerats com del segle x, amb certitud. Fem menció dels arcs de ferradura: de les finestres espitllerades i obrint-se tan sols vers l'exterior, vestigi d'arcaïsmes *quasi decisiu*, que va unit ací a l'esmentat tipus d'arc que sobrepassa el mig punt.

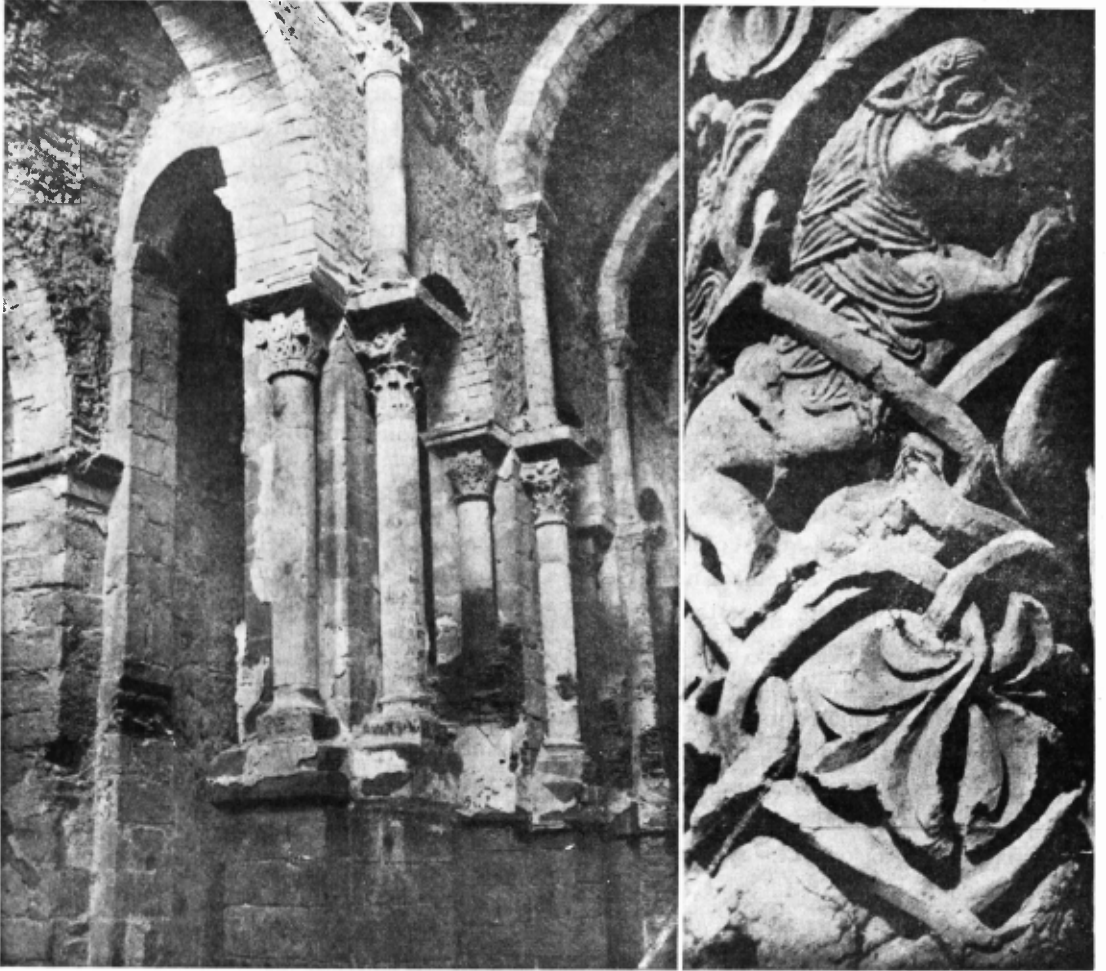
Aquests elements són part integrant del conjunt que constitueix tota la caixa de l'església i fins del primitiu clos monacal, presidit per l'aparellat en *espinas de peix*. El tot produeix una sensació d'unitat constructiva extraordinària, i manifesta amb una perseverança gairebé absoluta la convivència de l'*opus spicatum* amb els grans carreus de reforç angulars, en disposició uniforme de *pla i través*, acusant un mateix tipus de material petri, i mantenint un mòdul de dimensions tan allunyat del que impera en el romànic de pedra de fil, com apropat al que és típic de les civilitzacions i cultures postpaleocristianes.

Dels absis, els quals ofereixen mants motius d'estudi i comentari, cal consignar que el central no presenta a l'exterior la forma semicircular completa, sinó que aquesta s'insereix en el parament primitiu d'una terminació rectangular.

La nau central presenta, a més, els *triples* pilars robustíssims, dels quals sols els quatre més propers al creuer són realment triples; mesuren uns tres metres d'altura i sostenen les columnes independents.

Aquestes *socalades* apareixen en els dos monuments germans d'una i altra vessant del Pirineu, Sant Pere de Roda i Cuixà, construïts sobre filades de maçoneria; damunt d'elles, i en la part aparent, munta la fàbrica de carreus, la qual constitueix un bloc homogeni, a Sant Pere de Roda. Són carreus treballats amb regularitat, i van situats en constant alternança a *pla i a través*. Llurs dimensions presenten manifesta germandat a Cuixà i Sant Pere de Roda.

La data de la primera d'aqueixes dues Cases s'estima corresponent a l'any 974 i a la seva consagració. La del nostre monestir, si fos la que Tassi erigi principal entre totes, seria anterior a la seva mort, esdevinguda l'any 958.

La superposició columnària del costat de l'Epístola

Ultra l'arc de ferradura que obra l'entrada al presbiteri, cal esmentar-ne el rastre en els torals, en les finestrelles abocinades i sobretot destacar el que dóna ingrés al deambulatori i pas a la cripta, en el creuer, a ambdós extrems d'aquell camí per on s'acorreuaven les colles dels peregrins que adoraven les relíquies de l'altar.

El mateix arc de ferradura, que no manca en la secció de la volta del propi deambulatori, ofereix una prodigalitat sorprenent de representacions d'aquesta forma típica d'arcuació, en el monumental manuscrit de la Bíblia, avui dita de Noailles.

La cripta s'obre en la part inferior de la capçalera del temple i damunt d'ella s'assenta el santuari. És aproximadament semicircular, i el ferreny pilar granític que la centra, constitueix l'element sustentador de la part medial de la volta que cobreix el deambulatori inferior. La seva estructura presenta encara una certa complexitat. Dos poderosos contraforts separen l'espai semicircular central del massís semicilíndric que pogué servir de reconditori i lipsanoteca. Del seu centre corre, seguint l'eix de la nau, un espai cobert amb volta, que defineix en el gruix del mur de la capçalera absidial, constituïnt una mena de reduïda absidiola interna, on encara figuren les restes d'un altar.

Avui es reconeix que les criptes eren una conseqüència lògica del que s'ha denominat «estil de peregrinació», car les peregrinacions ho eren de l'exposició, en les basíliques, d'un cos sant venerat, el qual atreïa les piadoses multituds.

El seu origen ve determinat per aqueixa custòdia, i els perills del temps aconsellaren la tendència als reconditoris subterrànics.

Hom admet que la idea que en germen existia a tot arreu sorgí simultàniament en pluralitat de llocs. Algun investigador preté que ja les carolingies tingueren voltes.

És ponderada, primordialment, la visió interna de l'església, amb el seu conjunt columnari i els capitells. És manifest que l'interès fou concentrat en la grandiosa aula, des del presbiteri a la portalada dita *Santa*, com a Roma i Compostela, deduint-se que la zona de l'altar degué ésser luxosa en grau màxim, calat el mur per la doble columnata que alternava amb pilastres de reforç, i l'àbac decorat amb fulles i testes zoomòrfiques angulars, la riquesa de quals elements permet imaginar quin seria l'aspecte del conjunt.

Les columnes i llur superposició han donat lloc a mants comentaris. Mentre uns hi han vist un intent de restauració clàssica, conseqüència del renaixement carolingi, d'altres han estimat que tenen precedents en

Detall del relleu on culmina l'art del Mestre de Cabestany

l'art del centre d'Itàlia, més que en el de Lombardia. I tant com els primers han insistit a situar-les dins la modalitat estilística que és pròpia de l'escola d'Aquisgran, no han mancat els partidaris d'atribuir-les a un antic edifici clàssic.

La disposició de les de Sant Pere de Roda, de fust totalment exempt, es veu en alguns monuments de la Gàlia i en el de Sant Pere de les Puelles, de Barcelona, entre els de major afinitat.

El conjunt de capitells que un dia pertanyeren a Sant Pere de Roda ha estat dividit en dues grans sèries. Una d'elles la formen els de l'església i, l'altra, els suposats del claustre; aqueixos són avui esparços per l'Empordà o pertanyen a més llunyanes col·leccions.

Entre ambdues sèries s'han observat contradiccions, car els del claustre s'han classificat com a romànics, mentre que als de l'església els ha estat negat un tal caràcter. Aquests són d'interès màxim. Llur estudi és trascendental per al coneixement de la nostra plàstica. Dintre d'aquest conjunt encara conservat al temple, s'han distingit dos grups. L'un considerat com de derivació coríntia; l'altre com «nou i típic» del nostre monestir.

Queden restes esparces relacionades amb el seu lloc d'origen. Entre les més destacades hi ha el mainell que centrava la porta del temple, obra valuosa per a l'estudi de la plàstica, i mostra dels marbres obrats que els autors antics ponderen en aqueix indret del temple protegit per la Galilea. D'aquella Porta Santa, resta tan sols a la part superior, fragmentària, la decoració d'escacs; l'inici d'una arcuació, una part d'arquivolta i, sota el nivell actual del ferm, a banda i banda, sengles torbadors i extraordinaris relleus, d'una riquesa sols equiparable a la de l'esmentada canya o mainell.

A tot ço precedent, supera en importància el relleu figurat de Jesús i els deixebles en la barca: «on Jesús aparegué caminant sobre el mar», que ha vingut a enriquir la iconografia i confirmar les relacions amb famoses escultures rosselloneses. Amb la seva tècnica pouada dels sarcòfags paleocristians, i la seva qualitat de vori grandios, es creuria una traducció plàstica d'aquell poema de la «Peregrinació» de Carlemany, on es descriu, en forma plàstica, el món que l'envolta:

*Et totes creatures et les oisels voler,
et les bêtes per terra et les poissons per mer.*

És la plasmació del nou sentit iconogràfic, el del tapís de *La Creació* de la Seu de Girona, exornatiu i expressivista, que impregna tota l'Alta Edat Mitjana.

Ben lluny de les ruïnes d'on eixiren, resten algunes mostres «mobiliars», transcendents. Cal citar en primer lloc la Bíblia, avui a la Biblioteca Nacional de París, d'extraordinària importància per a la història de la cultura, en qual decoració profusa s'ha vist «la clau de l'evolució iconogràfica i de la il·luminació dels còdexs».

Altre element transcendental i múltiple és constituït pel nucli conegut com a «Tresor de Sant Pere», integrat per un Lignum Crucis bizantí, balsamaris, restes d'arquetes i mostres tèxtils, i l'ara portàtil, d'argent niellat, peça cabdal de la nostra argenteria.

Aquesta *ara*, aparescuda en el reconditori de la cripta, juntament amb altres elements d'argenteria (com un pixis i un vas que, a distància, hom podria estimar com carolingis, entre altres restes de voris obrats, als que s'assigna una major antiguitat), que els relaciona amb la cultura visigòtica, i que amb aquella primera i transcendental peça integren el ja esmentat tresor de Selva de Mar, són prou expressives manifestacions d'un culte luxós i d'una peregrinació continuada, en congruència perfecta amb tots els esplendors de la gran Casa monàstica, i d'una manera singularíssima amb tota l'exornació del temple.

D'aqueix, encara que no hi hagi especial menció documental que alludeixi de manera concreta al seu altar, ni a si era o no recobert d'argenteria, és manifest que vindria a ésser la zona de l'immoble més enriquida, com ja de sí ho mostra el deambulatori calat, la plàstica luxosa, i les encara vidents i continuades reformes d'enriquiment en les quals rivalitzaven els abats successius.

No hi ha, però, cap d'aquells pallis o antependis que, durant l'etapa romànica i fins la precedent, es troben esmentats en els inventaris de les seus i els rics monestirs de Catalunya i Rosselló, i que en un cercle geogràfic més o menys definit envolten l'àrea del nostre monestir.

D'alguns s'ha especificat clarament que eren d'or. Altres, d'argent. S'ha fet menció, de vegades, de rica pedreria. S'ha vist que en certs moments, els personatges protectors dels temples i monestirs lliuraven quantitats extraordinàries d'or o preats atuellts del seu parament sumptuós. Per les descripcions documentals es diria que es tracta de mostres valuoses d'argenteria i orificeria carolíngia, de les quals són encara realitat vivent l'antependi de Basilea, al Museu de Cluny, a París, i el de Sant Ambrós, a Milà.

Havem alludit ací als de Ripoll, als d'Elna, al de Sant Miquel de Cuixà, el possible de Sant Feliu de Guíxols, el de Sant Martí del Canigó, i als de Girona, com a propers, al voltant de Sant Pere de Roda.

Si aquest, en canvi, no en té menció concreta, ni hi ha subsistència de restes autèntiques o figurades de tal *moble*, ens mostra encara el raríssim i valuós exemplar *d'ara o altar portàtil*. La seva iconografia, i especialment el seu estil, apareix distanciat del corrent tradicional carolingi, i possiblement situen aqueix exemplar en una anterior etapa, la visigòtica.

Altrament ens aporta la coneixença dels seus donants i comitents, Iosue et Elimburga, els noms dels quals, entre fullatges i imatgeria reiterada, vénen a constituir un nou centre d'interès i de possibles recerques que puguin il·luminar un aspecte més dels que resten obscurs en torn de la grandiosa Casa monàstica.

Als pobles del faldar de la muntanya de Sant Pere es veuen encara altres vestigis importants, com una imatge gòtica del sant titular de la Casa, una Verge d'alabastre, sarcòfags i retaules d'antany, o mantes restes escultòriques encastades a les parets de construccions modernes.

Tot és, però, tan sols rèflexe del que seria aquella Casa bastida «amb l'auxili dels prínceps de la terra i l'ajuda de Déu». En ella, com a les seves pariones de Cuixà i de Ripoll, van florir esplendorosament totes les arts. Com en elles, qui va regir les obres, apar «inspirat en llum divinal». I «més que a Ripoll —tres Cases abacials unides per un nom, el d'un pastor excepcional, Oliba, figura culminant de tota una època—, es pot encara ací endevinar el que fou aquell paratge d'oració, lipsanoteca de venerades relíquies i etapa final de peregrinatges», mercès al complex i monumental conjunt arquitectònic, que sorgeix, ingent i magnífic, en la muntanya de Verdera, damunt del Cap de Creus.